

Lengyel András

KÖLTŐI LELEMÉNY VAGY TEXTOLÓGIAI BAKI? A KÓRÓ/KARÓ-DILEMMÁRÓL

A (bajai)
Keszthelyi György emlékének.

Van egy frazéma, amely mára teljesen összeforrott József Attila nevével, és bár jelentését és szerepét eddig még senki sem tudta kielégítően magyarázni, e nyelvi fordulat máig őrzi pozícióját a versben. „Károval jöttél” – olvashatjuk az egyik sokat hivatkozott versben (ÖV 2005. II. 503.). Ez a szókapcsolat, valljuk meg, legalábbis szokatlan. Károval sok mindent lehet csinálni, leverhetjük például valahol, azaz (határ)jelként használhatjuk, vagy sátorrögzítéshez használjuk, esetleg a szőlőt támogatjuk vele stb. A mozgás és a karó összekapcsolása azonban már egyáltalán nem evidens. A járáshoz (nyelvileg) kapcsolódó eszköz inkább a *bot* vagy a *pálca*: aki sétál, az (séta)pálcával korzózik, aki nehezen mozog (mert öreg vagy beteg), az inkább botot használ. Aki pedig, mondjuk, ütni akar, az *dorongot* vagy *bunkót* visz magával. Toldi pedig, Aranytól tudjuk, *rúddal* mutatta az utat. József Attila azonban joggal állíthatta magáról, hogy: „hanyag társadalmunkra szabatos szavam van” – csakugyan tudott fogalmazni. Ha tehát azt írta, hogy „károval jöttél”, akkor abban lennie kell valaminek; biztos tudta, hogy miért fogalmazott így. A magyarul olvasó irodalomkedvelő tehát meghajol a költő sokszorosán megalapozott tekintélye előtt. És bár nem érti a frazémát, elfogadja.

S úgy látszik, a „szakma” is ezen az állásponton van; a szóban forgó vers minden kiadásban így szerepel.

Pedig van, ami e tradíció ellen szól. Mindenekelőtt két kemény textológiai tény: (1) nincs olyan autográf kézirat, amely e frazémát József Attila saját kézírásával igazolná; (2) van viszont egy nyomdai levonat, amely még a vers első közlése során készült, s amelyet a nyomdász az úgynevezett szedőpéldányról szedett ki – s ez a szóban forgó helyen más szókapcsolatot ad: „Kóróval jöttél”.¹ A levonat, Horváth Iván (1990) jóvoltából, elég régen ismert, ám a közlő, majd az ő nyomán mások, még Stoll is túl konvencionálisnak ítélte a levonat által megjelenített változatot, és a szedés ismeretlen korrektornak döntését – „javítását” – fogadta el.

A kérdés csak az: a karós változat esetében költői leleményről van-e szó, vagy csupán textológiai bakiról?

A hajdani „korrektort” (aki valójában az egyik szerkesztő lehetett) ne bántuk. Akár jól döntött, akár tévedett, döntését a pillanat diktálta, és munkája jellemben benne rejlett a hibázás lehetősége is. Az irodalomtörténet-írás, közelebbről a textológia felelőssége azonban más. Az irodalomtörténésznek van ideje, lehet megfontolt, a mérlegelésbe pótlólag is bevonhat szövegeket és adatokat,

¹ Erről Stoll Béla is tudott, vö. *József Attila összes versei I–III*. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla. Balassi, Bp., 2005. 503. (A továbbiakban: ÖV 2005. II.)

lehetősége nagy. A szakma tehát, ha egy hibát kodifikál, súlyosat hibázik. Hivatásával, az autentikus szöveg prezentálásával kerül szembe. Nyilvánvalóan a textológus sem automata, személyisége van. Horváth Iván például ötletes, kreatív, ám önjáró, sokszor önkényes „megoldásra” vetemedő textológus. Érdekes figyelni ötleteire, de mérget azért nem tanácsos venni rájuk. „Orosz rulett” lehet belőle. Stoll Béla, fénykorában, a legjobb magyar textológus volt, egyebek közt a József Attila-kutatás is nagyon sokat köszönhet neki. Magam föltétlen tisztelettel viseltetem iránta, szövegkiadásai iránt. Hajlamos lennék minden textológiai döntését maximálisan respektálni, ám egy ideje tudom, pályája utolsó szakaszában (betegség és egyéb okok miatt) már nem volt a régi; olykor türelmetlen volt, rövidre zárt, nem végezte el azt a munkát, amelyet – az ő elvei szerint is – el kellett volna végeznie. Az *Összes versek* 2005-ös „javított” kiadása így már egyszerre javított és rontott edíció, vagyis még az ő teljesítményét illetően sem kerülhető el az óvatosság. Minden megoldás alapos, konkrét mérlegelést kíván.

Meg kell mondjam, magam a „karóval jöttél” frazémát kezdettől gyanakvással fogadtam. Véleményemmel azonban nem álltam elő, mert magamat elsősorban nem textológusnak tartom. Ma azonban már más a helyzet. Határhelyzetben vagyunk, a József Attila-kutatók nemzedékváltásának küszöbén. S úgy vélem, a „projektet” úgy kell átadni, hogy amit lehet, tegyünk előtte rendbe. Némi tereprendezés tehát megspórolható.

A *karó* versus *kóró* ügyben megítélésem szerint József Attila nyelvi rutinjából érdemes kiindulni. Az ugyanis viszonylag pontosan megállapítható, hogy milyen megoldásokat preferált, s mi volt tőle idegen.

A kérdés eldöntése szempontjából több releváns szöveghely is van. A Horváthtól és Stolltól elvetett *kóró* szó – jellegzetes szövegösszefüggésben! – így fordul elő a versekben:

[*Mióta elmentél...*] (1928): „A szálló kóró mellemre bukik, / hozzám dörgöli csörgő hidegét, / kék virágjában elhamvad az ég / és mint a rózsza, lassan beborít” – a „kék virágjában” első változata: „kis virágjában”.²

Mióta elmentél (1929): „Soványan ülök, nézem, hogy virítsz, / világ, kóró virágja, messziség. / Kék szirmaidban elhamvad az ég. / A nagy szürkület lassan elborít.” (ÖV 2005. II. 49.) – A 14., itt a 2. sor 1929-ben és 1934-ben e változatban is előfordult: „Világ! kóró virágja! messziség”. (Uo, 49., jegyzetben.)

Meggy a kórón (1928): „Szarvasok agancsai hullnak. / Vagy ágak? Virág után nyúlnak? // Nézd: meggy, nézd: fennakadt a kórón.” (ÖV 2005. II. 56.) – A cím csak az 1929-es közléskor!

Piros hold körül (1929/1934): „Piheg a meggy, kicsattant ajka, / még a kórón is, fennakadva. / S hogy tágul, szűkül, gyors ütemre / az egész világ! Mint melle...” (ÖV 2005. II. 57.)

Egy költőre [I.] (1930): „Kóró a lelke, ül azon / kis varasbéka ékül.” (ÖV 2005. II. 104.) – Ez egy Babits-ellenes vers!

² ÖV 2005. II. 48.

Egy költőre [II.] (1931): „Kóró a lelke, ül azon / kis varasbéka ékül.” (ÖV 2005. II. 105.) – Ez a rész mindkét változatban változatlan maradt.

Száradok, törődöm I. (1937): „Ölelni jót, forrót / velem nehéz lesz – / az én rózsám kórót szorít a szívéhez.”³

Száradok, törődöm II. (1937): „Ölelni jót, forrót, / velem már nehéz lesz / gyöngé szépem növel szépen kórót / szorít a szívéhez.” – A 19–20., itt a 3–4. sor később így alakult: „A szép Flóra kórót / szorít a szívéhez”.⁴ – A vers, közlésre került, főszövegéből ez utóbbi sorok kimaradtak.

Az idézett versrészletekből néhány összefüggés föltárul. Az egyik: 1928 és 1937 között többször megjelenik a versekben a kóró motívuma. Ez a kóró egyszerre növény, azaz kiszáradt, nem eleven növény, és valami lelki tény metaforája. Ez utóbbi azonosítás formájában, a Babits-ellenes versben is tetten érhető: „Kóró a lelke”, de a vers beszélője önmagáról is kimondja ezt az azonosítást; méghozzá több formulázásban is: „az én rózsám kórót szorít a szívéhez”, „gyöngé szépem kórót szorít a szívéhez”, „a szép Flóra kórót szorít a szívéhez” – tudniillik a beszélő lelkét. Mert, ahogy a versből kitetszik, „ölelni jót, forrót, már nehéz lesz”, hisz a kóró maga a beszélő lelke. Sőt, kimondhatjuk, a kórómotívum valamennyi esetben valamiképpen a lélektan körébe visz, lélektani/lelki metafora. A kóró József Attila képzeletében, a szemlélhető alappal összhangban, a kiszáradtság, az élettelessé válás metaforája. A természeti, növénytani alap csak érzéki, kiindulási lehetőséget ad, képszerűvé teszi a lelkiállapotot. És nem véletlen, hogy a kóróval összefüggésben föltűnik ellenpárja, a virág. Van, amikor a kórónak a „kis virág” vagy éppen a „kék virág” az ellenpárja (még a meggy is hasonló ellenpontosító szerepben jelenik meg), de maga ez a virág is bonyolult entitás. A legérdekesebb variáció az, amikor a kóró, a virág és a világ összekapcsolódik, és egy negatív atmoszférájú metaforizáció bontakozik ki: a világ a kóró virága lesz. (Ez alakilag többféleképpen is megjelenik, de a lényeg a kettős átvételben van: a kórónak virága van, és ez a virág maga a világ. Ez elég kemény minősítés, a kóróság mint olyan kiterjesztése. Ha tudjuk, hogy ez a kóró 1937-ben már önmetafora, és még a Flórához való viszonyát is minősíti, aligha látszik megalapozottnak a föltevés, hogy a kóró motívuma kiüresedett, konvencionális metafora lenne.

Itt érdemes visszajutnunk kiindulási problémánkhoz, a karó versus kóró kérdéshez. A 2005-ös kritikai kiadás 633. számú címtelen verséről van szó, amelynek első sora, a kritikai kiadás szerint ez: „Karóval jöttél, nem virággal”, majd így folytatódik, „feleseltél a másvilággal” stb. Stoll jegyzete ezt mondja róla: „Ismeretlen szövegforrásból közölve a *Szép Szó* 1938. január-februári számában, »Vers« címmel. [...] A *Szép Szó* hasábkorrektúrája Mátyás Stefánia tulajdonában.”⁵ (József Attila és a *Szép Szó*. Bp. 1987. 66.) Közölte Horváth Iván a »2000« című folyóiratban.⁶ A korrektúrában az 1. sorban hibásan kóróval áll, és a vers alatt ez

³ ÖV 2005. II. 463.

⁴ ÖV 2005. II. 465.

⁵ HEGYI Béla–TARJÁN Magda, szerk.: *József Attila és a Szép Szó*. Lapkiadó Vállalat, Bp., 1987. 66.

⁶ Horváth Iván: *A legnehezebb kérdés*. 2000, 1990/1. 48.

a hibás dátum van kisedve: »Balatonszárszó, 1937. december.« A megjelent Szép Szóban az 1. sor hibáját kijavították, és a dátumot elhagyták”.⁷

Ez, eltekintve a minősítéstől, hogy tudniillik a hasábkorrektúra szedése „hibás” lenne, korrekt leírás; valóban erről volt szó. Azaz (1) a vers kéziratát nem ismerjük, (2) a szedő az első sor első szavaként a *Kóró* szót szedte ki, (3) a szedőt a nyomtatás során valaki felülbírált, s a *kóró* szót *karóra* változtatta. A kérdés innentől kezdve az: okkal s joggal bírálták-e felül a szedést? Ha meglenne a kézirat, könnyű lenne a válasz, a költő kézírása eldöntené a vitát. (A költő írógépe ekkor zálogban volt. A kézirat tehát csak autográf kézirat lehetett, amely okozhatta problémát a szedőnek és a korrektornak, de egyértelmű felvilágosítással szolgálna.) Ám ilyen kézirat nincs, vagy egyelőre lappang valahol. Így az sem tudható, belevált-e valaki a szerzői kéziratba. Ignótus Pál, más alkalmakkal, bele-bele nyúlt a nyomdába adott szövegbe, ezt most is megtehetette. (A cím a *Szép Szóban* jellegzetesen semmitmondó, kreált cím: *Vers*. Ez nem zárja ki a további beavatkozásokat sem.) Így, kézbe vehető kézirat híján, másfelől kell megközelítenünk a vitás szöveghelyet.

Egy biztos, a vers beszélője, vagyis maga a szerző, aligha szólalhatott meg a *földmérő* szerepében, aki „karóval” jön. A vers egyetlen motívuma sem utal ilyen nézőpontra vagy más lehetőségre. Sőt, a vers maga egy jellegzetes, az előbbiekből már ismert ellentételezéssel indul: *kóró/virág*. A virág, amely a *Szép Szóban* is, és azóta is minden közlésben ott van, láttuk a korábbiakból, a *kóró* pármotívuma volt, rendszeresen együtt fordultak elő. És a vers egész fölépítése, a lélek kiszáradására, elevevesztésére utaló motívumrendszere a megszólaló én valami végső vereségéről, *énvesztéséről* árulkodik. Olyan lelki kiüresedés-folyamatról, amelynek metaforája az első leírt szó, a *kóró* tökéletesen megfelel – és amelynek volt is már motivikus előzménye az életműben.

A *kóró* egy költőileg már előkészített, képzeletileg megalapozott metafora. Összhangban van a verssel s magával az életművel, egyebek közt 1937-es költői megoldásokkal is.

A „Kóróval jöttél, nem virággal” sor közvetlen lelki és motivikus előzményét megtaláljuk a *Száradok, törődöm* II. (1937) „vallomásában”: „Ölelni jót, forrót, / velem már nehéz lesz – / az én rózsám kórót / szorít a szívéhez.” Az, hogy itt a vers megalkotása során „az én rózsám”-ból előbb „gyöngye szépem” lett, majd „a szép Flóra”, nem változtat az alapviszonyon, a beszélő önmagát már *kóró*ként jeleníti meg. Azaz azt mondja ki, ő már „kóróval” jött, sőt, ő maga a „kóró”.

A *karó* képzele viszont semmiképpen nem illik bele a költői képzelet működésébe. Mi lett volna a funkciója e vers keretén belül a karónak? Nem látszik. És magából a versből ilyen funkciót nem is lehet kikövetkeztetni. A *karó*, mint képi inkognuancia a versben, idegen József Attila képzeletétől. A szó képeznek,

⁷ ÖV 2005. II. 53.

látványának az ő logikája szerint bele kellett volna illeszkednie a vers kompozíciójába. Ám ez, akárhogy nézzük, nem történt meg.

*

S ha már textológia, nem állhatom meg, hogy egy engem régóta bosszantó bakira (az előbbi, kóró/karó-ügytől függetlenül is) rámutassak. Az *Egy költőre* című, a 2005-ös kiadásban 634. szám alatt közölt vers, a legutolsók egyike, már csak József Attila halála után jelent meg (Szép Szó, 1938. január–februári szám). E vers, e cikkeken belül, két momentum miatt tanulságos. A kézirat miatt, és az egyik (észrevétlenül maradt) hiba miatt. A kézitról Stoll azt írta: „Szövegforrása a PIM JA 211 jelzetű, tintával írott tisztázata. Az utolsó versszak, a költő neve a vers után, és a bal felső sarokban a »garm,« nyomdai jelzés Ignotus Pál írása. Ugyanő a költő által írt címet áthúzta, majd ugyanazt fölé írta” (ÖV 2005. II. 498.). Mire vall ez a kézirat? Elsősorban természetesen arra, hogy a szerkesztőtárs, Ignotus Pál gondozta a szöveget. Ez, nyomdakész szerzői kézirat híján, érthető is, szükséges is volt. Ám beavatkozása fölveti a kérdést, milyen szövegforrásból egészítette ki a kéziratot. Hogy az utolsó versszakot ő maga kreálta volna, kizárható. De a kiegészítés forrásának ismerete nélkül az utolsó versszak autentikussága bizonytalan. Ignotus Pál szakszerűségének korlátaira két momentum vet éles fényt. A cím körüli következetlensége legalábbis óvatosságra int. Nem lehet tudni, rendelkezésére állt-e egy másik cím, vagy ő maga akart címet kreálni, ám közben meggondolta magát. Még problémásabb az utolsó versszakban általa elkövetett íráshiba. A 13–14. sor ez: „Nekem sikerült (s ez is szegyenem / hisz nem egyéb az ember-árulásnál)” stb. Stoll idevonatkozó jegyzete ez: „Tollhibáját a 14. sorban (ember-arulásnál) javítottam”.⁸ Azaz javított egy súlytalan magánhangzó-hosszúság-jelölést. Ezt helyesen tette. De, érthetetlen módon, Stoll nem vette észre, hogy a 14. sorban van egy ennél sokkal súlyosabb hiba: nem „ember-árulásnál” olvasandó itt, hanem az, hogy „nem egyéb az ember – árulásnál”. Azaz az ember szó után szünetet kell tartani, hogy az embernek az árulással való azonosítása megkapja a szükséges nyomatékot. Itt a kötőjel az értelmi tagolás eszköze. Ignotus Pál sietett, nem figyelt kellően, s a nyomda sem volt eléggé figyelmes. Stollnak azonban ezt kellett volna korrigálnia. (Nota bene: ez a hiba nem szerzői hiba, hanem kézirat-gondozási baki.)

Kizárt dolognak tartom, hogy Ignotus Pál felelőtlen svindler lett volna. De alkata, szakértelme és életmódja nem tette ideális szöveggondozóvá. Ezzel a kései József Attila-szövegek értelmezésekor számolnunk kell.

⁸ ÖV 2005. II. 498.

Irodalom

HEGYI Béla–TARJÁN Magda, szerk.: *József Attila és a Szép Szó*. Lapkiadó Vállalat, Bp. 1987.

HORVÁTH Iván: *A legnehezebb kérdés*. 2000, 1990/1. 48–49.

JÓZSEF Attila *összes versei I–III*. Kritikai kiadás. Közzéteszi STOLL Béla. Balassi, Bp., 2005.

Abstract

**POETIC INVENTION OR TEXTOLOGICAL BLOOMER? ABOUT
THE DISEASE/STAKE DILEMMA**

Everyone can find the beginning of one of Attila József's (1905–1937) well-known poems in textbooks: "You came with stakes, not flowers". But is this really how the poet originally wrote it? The manuscript of the poem has not survived, so the author's intention can only be a matter of conjecture. The study makes an attempt to verify, by counting several passages of the poet's oeuvre and similar meanings of the kóró motif, that the beginning of the poem is correct: "You came with a kóró, not a flower", and that the popular version is only the result of text corruption.

Keywords: Attila József, Pál Ignóty, poem interpretation, manuscript, textology